

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

инстри Штраус федеративтик республика чүгө НАТО-га бастап кирип турар эвес, харын мында бондидан турар деп ыяк чок мактангы турар. Оң туржуу, динил көрбөз чүгө болган — Англияның болган Францияның чакырткы, тодаргайлашса мурунда герман милитаризминин халлаашкынына таварышкан чурттар боттарынын девискээрлерини шери өөрдөлгөз чорудар полгонварын болгаш казармаларын бундесверге берген болгаш боттарынын чепсектик күштерин мурундагы гитлержи генералларнын команданылында бергенер. Мынчанга ийи делегей дайынынынга боо-чепсектик дузазы-биле бундесверини солдаттарынын кирип шыдаанын британ черия олар ам теспен турарлар.

Терезон черинде барыны герман реваншистер маршал турарын көрүп турар француз болгаш англи патриоттарнын хоумулан болгаш килеңгез сеткини бистер үежиң турар бис.

Хоолун чугаа — дөрбө хөдөдирбес деп үлгөр домак бар. Мындг болганга тайбың дугайында чугаа-лар-биле агресцилерини шери машиназын доктадыл болбас. Амдызында, орайтааласта, дайны кысыкчаларынын кем-бурууруп хо-луи өй-шанын доктадыл дөш шитпирлерин болгаш илеп-кейлер хөдөдир керек. Тайбың дөш демисел, канды-даа демисел шыккан, күштерини күженишикинни болгаш шымаккай чорукту аягып турары толарай. Содалаашкын турган, чүгө согар эвес, харын ууур кастырар чорук база бар болгай.

4. Улустар аразынын айтырылгарын тайбың арга-биле шитпирлээрин чедип алып, дайын кысыкчаларынын димзенишкннерин болгаш овузууннарын сойгалап илередир. Күрүнелер аразынын харылзааларын экижидер

Эштер! Тайбың кожа-хөлбө догунаашкынын принциптерине үндөйлөш, улустар аразынын үндөш айтырылгарын соңгарлаашкыны чокка шитпирлээрини үениң байлаы негеп турар. Совет Эвилели болза ХХ сьезиниң сөзүндө бүгү-нитти тайбынын камгалаарын болгаш быжылаарын хандыр ажил-хөдөдириниң дөш болгаш бот-туг программаны идиң үндүргөн. Бир эвес доңчузу-биле чу-гаалаар болза, ол программаның утказы айымды болгаш үүргө-чүбүтөшкннин эңдере чепселенишикин идиң төрөлгөтенин чайладырында, делегейни ийги дайынынын артышкынынын ууттаарын доозарында, улустар аразынын байлаын калкышкынычче орутка шалтың-моон-дастарын чайладырында болур.

Бистин партиавыстың даштыкы политика талазы-биле ажил-чорудуулашкынын өң чуугаа чок кезе болза чепселенишикинниң бүгү-нитти болгаш бүрүн дүмүрери дөш демисел болур. Совет Эвилели ол демиселди хөй чылдар дургузуна кымымаккай болгаш шынгып чорудуп турар. Бистер эңдере чепселенишикинниң кезеде-ле шитпириниң уур-лашкылары болуп келген бис. Чүге дүш бо талазы-биле эртен чөшө чууга улустарга аар үүргө-чүбүтөшкнни таварыштырып турган эвес, харын делегей дайынынынга чайлаш чок чедирип турган. Шери хөдөдир техникал ажак-жүзү өргөлдө болган база бо үеги чепсекти ажыглаар чорук чүгү-чүс миллион кижилерини өлүмгө таварыштырып болур апарган амгы үеде бистер эңдере чепселенишикинниң улам-на шитпириниң уурлашкычылары болур турар бис.

Соо дайынын болгаш дайынырак калчараашкынынын байладарында болгаш турар чепселенишикинниң ол хөдөдирлерини мөөңдөшкнниң өлүмүп урукжурларым. Барыны чуутуң кым-бир черинде «вожак» чанында дөжүрүмдөл турар кым-бир шери кижилер негизинде шышайлың барган джик, мычача бүгү делегейниң улустарына биче эвес айымды таварыштырып болур болушкунар оортан өөс-күп болур ийиң.

Чепселенишикинниң бүгү-нитти болгаш бүрүн дүжүрениң программаны бистер идиң үндүрүп турууста, имперализминин мурунга социализминин азы социализминин мурунга имперализминин чепсөн чыгыс талазы дүжүрениң дугайында эвес, а харын күрүнелер аразынын маргал-дааның айтырылгарын шитпирлээриниң аргазы кылдыр хөдөдир чепсектен бүгү нитти-биле ойталаарынын дугайында чууга чоруп турар. Чепселенишикинни дүжүрениң уур бис деп мөдөгөдир димзениң калкышкыны чурттар-нын, хамтыкчы мурунда АКШ-тын, Англиянын, Франция-нын чыгырчык бөлүктөрү, Совет Эвилели чепселенишикинни дүжүрениң контролдарында ууру турар дөр тоолучуру чугааны чогаатканнар. Бис ол овузуруп чорукту сойгалап илереткеш, бир эвес чепселенишикинни бүгү-нитти болгаш бүрүн дүжүр дугайында бистин саналдары-высты олар хүзөп алып болза, улустар аразынын өң шыгын контролонун дугайында оларын канды-даа саналдары-биле чөпшөрежирлесе шуут белевизини баш ууру ажил-биле мөдөгөдир бис.

Идролу чепсектиң чазылдырышынынын шөкөдө-диң ам бистин чорутпас аргазы чок апарганымыс-биле холбаштыр импералистер оңу өсөөр ажылап, шуугааны өөсүдүп түрүп бергенер. Мычача-даа чепселенишикинни дүжүр айтырылгарын шитпирлээр о болгаш идролу чепсектиң шөкөдөдириниң дугайында чуугаашкынынын муңаш байлаа киргеш, күш талазы-биле социализм чурттарыны ажил эртерин чөшө алып дөш барыны талазы күрүнелер боттарынын шери мажнанынын дүжүн бар-ла шаа-биле аргилдирип түрүп бөзгө, чүгө мычача оңу бистин чорутканымысты улустарынын билп азырында ол шууга-зын шалтытаваан. Бис оларын мурунлап бис, мычачанга тайбынын камгалап турар социализмн гезериниң талазына артык күштүк болур байламы оң-биле камгалап алган бис.

Бистер ол хөдөдирлерин аргөштүтүп кырындап кылган бис. Шөкөдөдир катар чорударын АКШ-та шөгү-ла белек-көш, а Франция оларын чыгыс эвес ууда чорукталы билди-жир турган. Эңдере чепселенишикинниң улустарын чай-ладары дөш демиселди өргөжөк чуугаазы амгы үе-байлаа-да улам-на тодалап турар. Чепсек дүжүренин айтырын ууру бүрүзүнү болгаш бүгү кийи төрөлгөтениң ханы өргө-жиктирине дөш турар. Мычачанга кажан ол шитпирлээр-тигенде идролу чепсектиң чуугаа болурунун, а мындг болганда оңу бүдүрүп үндүренин болгаш шөкөдөдириниң канды-даа ажил чок апар.

Делегейниң ийги дайынынын артыкчыларын ууттаары-нын айтырын тайбынын камгалаарына болгаш быжылаары-ныга өң ууру ууру-дузалыг. Гитлержи эжелекчилерини тилеониниң сөзүндө 16 чыл эртенде Германия-даа тайбын таарыштырыла ам-даа доозулбаан чорук-биле өштепик болбас. Ол канчан-ла таарышпас сөдөшкынын харын-салгазы АКШ баштаан барыны талазы күрүнелерге бунуру-биле оонашкын турар. Улустарынын өргө-ажыктарын барым-далап көрөйө, олар дайны доозулган сөзүндө дораан-на герман милитаризмин катар төртүндүренин улаанымы-кыны чоруда бергенер.

Тайбын көрөзүнүн чөгү болза бөн өкөзө өтөкчелерге ажилгал болган. Олар америк импералистериниң дузаы-биле чаа агрессия чорударына болуун эрмизин катар тургузуп алган. Мурунда боттарынын уурлашкычылар турган — антигитлержи коалициянын күрүнелерини аразында үскөдөдир дөш Европада турш чок байлаарын ажылаарын барыны-герман милитаристер уул-лаа чыт-каш көрүп чыдарлар. Герман Демократтик Республиказын сымрыктарын, өскө-даа кожа чурттары куладырын, деле-гейниң ийги дайыныга аштыртканынын өкөзөн негеп азырын олар болуп турарлар.

Тайбын көрө болза Польша дутруугалары-биле тодар-гайлаан герман кымылаарынын быжылгааш, өкөзөдир-кериң кышкычтарбай бээр болгаш оларын аватарына көнүп, өйтүр шаар деп бистер санап турган болгаш санал-даа турар бис. Вашингтонга, Лондонга болгаш Париже-кадык угаан тилээр дөрөнгө иделешпаан, көрөгө ат са-дырын социализм чурттар үр маанп келгенер. Бот-бот-тарыныга тааржыр болгаш дутруугаларын шитпирини барыны талазы күрүнелер-биле калы чуугаашкынынын ар-газы-биле дилеп тыварына бистер бөгү-даа белең бис.

Чокта чаа, Каттышкан Нацлар Органназынын Бол Ассамблеяга турганынын үениде, СССР-ниң даштыкы деректер министри эш Громыко Каттышкан Штаттарын

Ичтаарга, кажан ажил-хөдөк бүгү ийи төрөлгөтенин салымнын дугайында болуп турла, оортан көрүп болур бе мычак. Чер кырынга тайбың турар бе азы делегейниң чаа дайынынын айымычыче ийи төрөлгөтени кир турттырган турар чорукту болдулар бе дөзори хамтыктын мурунда улустарын боттарындап, оларнын шитпирини болгаш ийи-де-лий хөдөдиринден хамзааржырын медереп билер керек. Дайы-нын импералистиг кысыкчаларынын димзенишкннеринге ууру улустарын сөрөмчелени билдер керек. Улустарыны дайыга ууру илепкейил демисел дайын өргөжөжө чедир соңгарлап болбас, идролу болгаш термоидроут бомба-ларын дүжүп эгелээрин манавайн, демиселди доп-дораан калбартып чорудар керек.

Тайбынын камгалакчаларынын күжү оон массалында, организованинда болгаш шитпириниң хөдөдирлериинде. Монополистерниң кымыс бөлүндөй аңгыла, бүгү улустар, ийитилелди бүгү кезектери тайбынын күзөп турарлар. Мычачанга тайбынын политикаын боттарынын улустар шынгыны негээр, ол сорууламы чедип азырыга демиселди бүгү хөдөдирлерин ажыглаар ужурулг. Милитаризмин болгаш дайынын угаан-сарым чок идеяларына алып турар кижилерин улустар хоа чок болуруп шылаар болгаш боду-рар-даа ужурулг. Тайбың дөш демиселге улустар—шит-пирини күш.

күрүнө секретары-биле болгаш президентиз-биле бесөдаларын кылган. Англияны даштыкы хөдөдир министр-биле болгаш премьер-министр-биле бесөдаларын ол база-ла кылган. Барыны талазы күрүнелер байламы элөөн билп турарын илередип турар болгаш герман айтырынын база Барыны Берлин дугайында айтырынын бот-боттарына таар-жыр үндөшгө шитпирлээрин дилеп тыварын олар болуп турар деп, ол бесөдаларынын соонда биске мындг бодал тур-густуруп келген.

Мычача-даа барыны талазы чурттарда, хамтыкты муру-нунда Каттышкан Штаттарга эдетип оонайга чууа кестүп турар. Анчаа күрүнө ажилдашкыларынын аразына бесөдаларга чүвени бир аңгы чагаалап, а паргалга ол бесөдалар-нын характериниң дүшүп ийергей-ле билер хирезинде-ле, оңу паргалгага өскөрө бижип турар. Герман тайбын көрөзүн-ниң дугайында айтырынын барыны талазы паргалгага угаашыла чок, хөдөк кырында боттуг эвес байлаа-биле бижип турар. Кажэ, герман айтырын шитпирлээр тура, кым-бир кийи болууга салты ап алган, а оңу орунга ялобо көрөп күзөп турар дөр янымыл кылдыр чөшөп турар-лар. Ийиң дөмөйлөшкөн оң авторларынга тааржыр-даа бөн магат чок. Мычача-даа ол дөмөйлөшкөн бо тавары-гында хөдөк кырында боттуг байламы көргүсөй турар.

Герман тайбын көрөзүнө ат салырын Совет чазак сана-дал турары билдинир болгай. Тайбын көрөзүн чарары кү-рүнелер аразына чогуымалы харылзааларын тургузарына орукту болдунар-ла шаа-биле аштан-арыглаар болгаш чүгө чаа дайынын кыжанын чайладыр эвес, харын-даа делегей-ниң дүшүрүлүп чоруп кошадыр.

Бистер болза гитлержи Германияны чыга шалканынын соонда тургустуруп келген хөдөк кырында боттуг байламы, ийи герман күрүнелериниң бар болуп турарын болгаш дайын сөзүндө доктадып тургусуван ол кымылаарынын барым-далаап турар бис. Каным-даа дайын, ол кайы-даа хөре ар-берге болгаш хан төгүшкүнүт болган болжак, тайбын көрөзүнө ат салганы-биле доостур дүжүрүлг. Агрессия дөш, дайыны кымыс үндүргөн дөш харынсалганы хүзөр, уруу-нү чүктөр апар. Хөдөдир ужуру мындг болуп турар. Маана саң-даа, ялобокалар-даа канды хамзаарылаанг бөөр?

Тайбын көрөзүнө ат салыр чорук Совет Эвилелинге бол-гаш социализмге өскө-даа чурттарга айымды деп мөдө-дөш кымыс берип турарлар. Оңу чүгү деп билери? Дайын чүгө чыгыс талага айымды деп кажалан бөө санаар аларган чүвө? Импералистиг күрүнелериниң тергизиле-шикинниң үеги эгилде чөгү-биле эрте берген. Ам Совет Эвилели — күчүлүк социализм күрүнө-дир. Сайзырангай үлөтүрүлүп болгаш кезе ажыла-атыйылг, мурунчак эртен-жир болгаш техникалыг удуг социализмге алгөр чедиле-канын хөдөш турар.

Ам социализмниң күштери, тайбың дөш демиселди тур-густарында түрүп турар бүгү күштер агресци импералисти-г күштерине артык күчүдү деп бистер санап турар бис. Мычачага, бистерде күштер деп болуп турар деп мырындай чокта чаа мөдөгөдир Каттышкан Штаттарын президентиз-ми-биле чөпшөрежир-даа чүгө болза мычача бенин дайы-биле кыжандыр чорук ийергей-ле угаан-сарым чок чорук болур-дур. Бир тээ дөң чорукту хүзөп көрүп турар чүгө болганда, оң чөгүрү түндөдөрүн кылды керек. Бистин үе-висте күш дөзөгөдир политикаын чөрдүрөп айымдыг.

Герман тайбын көрөзүнө барыны талазы күрүнелер-биле кады азы олар чокка-даа ат салыр болгаш ат салган-даа турар ужурулг.

Ол көрөгө үндөйлөш, Барыны Берлинниң байламы-даа демилчарастаттылган хөдөш хоорай кылдыр чогуымалы болдулар турар. Барыны талазы күрүнелер болгаш делегей-ниң бүгү-ле чурттары күрүнелер аразынын харылзаанын чүрүмүп өзүлгөр Барыны Берлинге баар аргени ажылаан турар ужурулг. Тодалагалаарга, Барыны Берлинниң дашты-кы делегей-биле бүгү-ле харылзаалары девискээрин тавар-ып эртенге Герман Демократтик Республиказынын чааа-биле чогуур дутруугалыг болур.

Герман тайбын көрөзүн бо чымын чарган турар дөр-жаниң дугайында бистин саналдарымысты барыны талазы күрүнелериниң чамдык талөлекчилери ультиматум-тур деп чу-гаалап турарлар. Мычачага ол дөргө амын эвес балыктааш-кын-дыр. Тайбын көрөзүн чарарынын болгаш азы үндө-йлөш Барыны Берлин дугайында айтырынын шитпир-лээрини, оңу хөдөш хоорай болууларынын дугайында Совет Эвилелиниң саналдары 1958 чылда-ла ийи үндүрүнгөн турган. Оң бөөр дүш хөй үе эртенге. Барыны талазы чур-тар-биле бот-ботун билчир чорукту чедип азырынга иделгеш, бистер ол айтырынын шитпирлээрини дүргөдөтөш бис. Мында ультиматум кайда чүвө? деп айтырып тургустуруп келер. Герман тайбын көрөзүн чарарын саналдарга Совет чазак канды-даа ультиматум тургусувап, а өйү келген ол айтырынын ам черге шитпирлээриниң өргөжөк чуугааны барымдалааш.

Герман айтырынын өң-не дүргөн-биле шитпирлээриниң Совет чазак ам-даа негеп турар, үк айтырынын төнүч чок кылдыр соңгарладырынга ол ууру. Бир эвес барыны талазы күрүнелер герман айтырынын аялпай шитпирлээринге белевин илередир чүгө болза, мычача герман тайбын көрө-зинге ат салырынын хуусааларынын дугайында айтыры-мындг-ла ууру-дузалыг эвес болур: мычачага бис тайбын көрөзүнө ныавазы 1961 чылдың декабрынын 31-ге чедир ат салыр деп кылтыпас бис. Кол-ла чүгө—айтырынын шитпирлээрин, делегейниң ийги дайынынын артышкыны-ларын ууттаары, герман тайбын көрөзүнө ат салыры мында. Бо айтырыларын шитпирлээр чорук күрүнелер аразы-ныга хөй талазы болгаш ол мычак, ийи талады тайбын кады ажылдажылганы талазы-биле улам инайтты бажымын-нын боттарынынга оруту ажылар. Герман тайбын көрө-зүн чарарымын аңгыла, тайбынын быжылаарына эссе чүну кылдыр керетинги?

Каттышкан Нацлар Органназынын механизмин бот-туу-биле экижер дугайында айтырынын өйү шаг-ла-ла келген. Соо дайынын чылдарында ол механизм дөдөр берген болгаш ууткөдөшкн-биле ажылап турар апарган. Оңу аштан аргылаар, чыныптан бакты свирип кааптар, сөөлү чылдарына дутруугаа делегей байламына болган өс-

көрөлгөлөрү барымдалап, өчө чаа күштерини киирер үе келген. КНО-га Кыдат Улуу Республиканын дүрүм өзүлгөр аргедирин катар тургузар өй келген. Каттышкан Нацлар Органназынын герман улуустуң талөлекчилериниң дугайында айтырынын шитпирлээриниң өргөжөк чуугааны тургустуруп келген. Тургустуруп келген байлаа хөдөк кырында боттуг догунап турар герман ийи күрүнелер-биле тайбын көрөзүн чарар болгаш оларын КНО-нун кезигүни-ге хүзөп алып болза өң-не угаан-сарымды болур ийи. Күрүнелериниң делегейге тургустуруп келген үш бөлүгүнү—социализм, нейтралды болгаш импералистиг күрүнелер-ниң КНО-нун бүгү-ле органнарына өзүлгө дөң өргөдир болу-рун боттарынын өйү келген. Ол организованинын өргө-ажыктарына ажылаар дөр орадажышкынынын уууткап чок кылырынын өйү келген.

Колонизмды даралады, оңу бүгү хөдөдирлер болгаш иле-рөшкннериниң туолууга чөдо уууткап чок кылырынын ай-тырынын улустарын амдыралчы өргө-ажыктарына дүшүрүп шитпирлээр керек. Оң-биле кады, колонизмниң уружуктарын уууткап чок кылырынга улустарга үрө-түндөш дузаалычыны көргүзөрин сөс кырынга эвес, а хөдөк кырынга хандырар керек. Экономика болгаш культу-ра талазы-биле сайзырангай чурттарын дөшөдөш чедир оларын дүргөн көдүрүп үнеринге дузаалаар керек. Оңу орук болза үтөп-дөрбөшөп алган чүдөдириниң кезик-чамымында бол боттарынын чиж чораш чурттарга дөш эдилеп бөзгөнчө колонизмды күрүнел-дери албадарында деп бис көрүп бис. Совет Эвилели, социализмге өскө-даа чурттар улустарын экономикаын болгаш культураны хөдөдиринге өк-сеткилди найыралыг деткичени болгаш дузаалычыны оларга ам безин көргүзүп турар. Ол дузаалычыны бистер моон соңгар-даа көргүзөр апар бис.

Тус-тус черлериниң өйү келген политикат айтырыларын шитпирлээр чорук бүгү делегей байламы калкышкынынга база-ла чуугаа рөлюү ойноп болур. Бирги эөлөгөдө Евро-пада болгаш Браккы Чөөн чүккө атомжук чепсек чок зоналарын тургузарынын айтырынын бистер ууру ууру-дузалыг деп көрүп турар бис. Варшава көрөзүнүн организованинын чурттары биле Согу атлантиканын шери бөлүлгөшкнниң ийи чурттарынын аразында бот-боттарына халлашпазын дугайында көрө ажил чок чорукту бөлүлгөшкнниңга чуугаа рөлюү ойноп болур ийи. Шери бөлүлгөшкнниңга-нериниң чепсектик күштерин аңгылаштырынынын эо-нанын тургузарынын дугайын база-ла дутружуп ап, өскө-ниң девискээрлеринде түрүп турар чепсектик күштерин кы-зырарыне карип болур ийи. А бир эвес шери блоктарында кырип турар чурттар боттарынын шери эвилелдерин дүжү-р болгаш чепсектик күштерин боттарынын национал кы-зыгарларынын иштинче алгаш баар деп угаан-сарымды бүүдөрү чүгө болза, ол дөргө айтырынын өң-не дөргө, эне-не кол шитпирлээриниң болур ийи.

Чагыс өскө-биле чуугаалаарга, кайзы-даа күзөр чүгө бол-за дайынын айымын кошкандырынга, а оңу соонда ол айымды шуут-ла уууткап чок кылырынга улустарга ду-залап болур ажыктыг эвөш эвес бажымынын боттадырып болур ийи.

Делегей байламы экижерлечче орук болза бүгү-ле чур-тар-биле ажил-хөдөкчи харылзаалары улам ыңай хөгжү-деринде деп көрүп турар бис.

Социализм чурттар-биле бистин харылзааларымыс үтө-бөс акы-лунчалымы найыралды болгаш кады ажылда-жылганын харылзаалары болуп келген, болуп турар бол-гаш моон соңгар-даа мындг болур. Бистер олар-биле бот-болууга ажыктыг экономикаын болгаш культурун харылзаа-ларын үр үениң дутруугуна планнарына үндөшкөн, моон соңгар-даа хөгжүдөр болгаш болжаарынайгайдар апар бис. Мындг кады ажылдажылга социализмге бол-гаш коммунизмге оруу-биле улам-на дүргөн бурнуулар ба-зарымын болдуар аргазын бистин шитпирлээр бээр.

Азиянын улу күрүнелери—Индия болгаш Индонезия-биле бистин кады ажылдажылганымыс улам ийи хөгжүп турар совет кижилерин ханы сеткил ханымынын болдуруп турар. Оларын чедикшини бисти өргүтүп турар, бистер оларын бергерлерин билп турар бис, мычачан экономика-ны болгаш культураны көдүренинге оларга дузаалаар ажы-хөдөкчи кады ажылдажылганы күзөдөшкн-биле калбартып турар бис. Эске чурттарынын дараладында хосталган Азиянын болгаш Африканын өскө-даа чурттары-биле—Браккы, Камбо-дья, Нейлон, Каттышкан Араб Республикасы, Ин, Гвинея, Га-на, Мали, Марокко, Тунис, Сомали-биле болгаш өскөдөр-биле-да бистин харылзааларымыс база-ла мындг үндөшкн-биле чедикшининиң хөгжүп турар. Сирияның Араб Республиказы-биле ажил-хөдөкчи кады ажылдажылганымыс база хөгжү-дөр апар бис.

Конгога үр болгаш хилинчелтиг шыгалдаларын эртен соонда Патрис Лумумбаның чазанын салкакчы деп болуу чарлаан чазак тургустунган. Колонизмды дараладып уруж-тарын уууткаар дөш демиселге Конгоун улузунун мурун-даа түрүп турар аар-берге соруулаарын шитпирлээрине аяа дуза чедиренинге Совет чазак белең.

Шитканын реакциямын болгаш америк импералистер-нин кара өжөгөр тургузуп турар моондаашкынынын тур-за-да, Латин Американын чурттары-биле бистин харылзаа-ларымыс өтөтүгү үениң дутрууанда база-ла хөгжүдөлөй болган. Кубанын маалдыры уузу мындг моондаашкыны-ларын буза шалкып, даштыкы чурттар-биле дөң өргөйил ка-ды ажылдажылганы тургуза берген. Латин Американын чур-тарынын хамзаарыпас политикаын чорударына шалтыктап-тар-ла болза дүрүм өзүлгөр чазактары дүжүренинге бенин чедир бүгү-ле чүдөдирин АКШ-тын импералистерини шылаар шаа-биле кылмып турза-даа, амдырал дөмөй-ле болууну ба-дыктап, чедип алыр.

Хамзаарыпас өргөйил анык күрүнелерин улустарынын чадгылы быжыгарыга болгаш улустар аразынын хөдөк-теринге төлөтүп черин азыренинге моон соңгар-даа дузаалаар деп бодал турар бис. Ол чурттарынын улустары тайбын бол-гаш дөшөшкө дөш демиселди улу хөдөгө үениң са-дымышынын кирип турар. Оларын ол демиселдинге Совет Эвилели, бүгү социализм чурттар кезеде иделгеди болгаш шыныч өнүктөрү болур.

Капиталистиг делегейин кол-кол чурттары-биле, бирги эөлөгөдө Американын Каттышкан Штаттары-биле харылзаа-ларын бистер чуугаа ууру-дузалыг деп санап турар бис. Каттышкан Штаттарын даштыкы политикаын сөөлү чылдар дутруугада социализм чурттарга өкөзөнөшкөк хөзөр ар-кан. Ол чорук тайбына ынакшылды бүгү улустарга ко-чүт харааданыч бооп турар. Мычачага бүгү-нитти кыдымы-кынынын дайынын болдурус дөш чурттар аразында харылзаа-ларын олар социал тургузуу хаман чокка чогуумчуларында өскө орук чок деп Совет Эвилели санап турган болгаш санап турар-да. А бир-тээ мындг болганда, оң оруктарын кайы-кайымы-даа дилээр керек. Бистери капитализмге мыкшы-нар деп бистерде оларын негеп шыдавазы ышкып, АКШ-нын чадгырчык бөлүктөрүн социализмге мыкшымынар деп олардан кым-да негевей турар болгай. Кол-ла чүгү чүдө дөш, маргалдаалыг айтырыларын дайынын аргалары-биле шитпирлээрлерин оларын ойталаарында болгаш улустар аразынын харылзааларын тайбын экономикаын чарыштын принциптерине үндөшкн-биле болуп турар-дыр. Мычачан бир эвес АКШ-тын политикаына делегей байламын шыны-биле үндөш көр чорук тилеп үер болза улустар аразынын бүгү үндөшкн калкышкынынын орунда улут моондактар-нын бирезин уууткагына берип болур ийи. Ийиң байлап тургустува бээр болза, чүгө бистин ийи чурттарынын улустары эвес, харын өскө-даа улустар, бүгү делегейге тай-бынын хөдө соруулаанын чедип алыр ийи.

Англия, Франция, Италия, Барыны Германия-биле болгаш Барыны Европанын өскө-даа чурттары-биле таарымын ажил-хөдөкчи экономикаын болгаш культурун харылзаа-ларын калбартып, быжылаар соруулааны салып турар бис. Сөөлү чылдарда бо талазы-биле элөөн буртуулаашкын

чедип алдыган, мычачанга бүгү чүдөдөр ам бистин чар-жалжыкчылардыстан хамзааржыр.

Болууну кожалары-биле харылзааларын хөгжүдиринге Совет Эвилели оңа кичөөтөйин салып турар. Афганистан бол-гаш Финляндия ышкып мындг чурттар-биле СССР-ин аразы-нга өң-найыралдык, кайы-кайымынга ажыкты харылзаа-ларын хөгжүдиринге социал болгаш политикат системаларынын ылагалды шалтык болгаш буларга. Австрия-биле бол-гаш Швеция-биле бистин харылзааларымыс багыт эвес хөг-жүп турар. Норвегия-биле болгаш Дания-биле харылзаалар-нын экижер дөш күженишикни кылып келген болгаш кылдыр-даа бис. Бистин кожавыс Турция-биле харылзаалар моон соңгар-даа хөгжүрү болуун деп чүгө турар бис.

Иран, Пакистан болгаш Япония ышкып мындг кожалары-биле Совет Эвилели тайбын болгаш өң-найыралды чурттар-ын күзөп турар. Мычача-даа ол чурттарынын чадгырчык бөлүктөрү амдымында барыны чүк күрүнелериниң оларга албадан шери бөлүлгөшкнниң аспандан уштуруп чадал азы оң уштулары күзөвейин турар, база бистин чуртувусу-биле ажил-хөдөкчи өзүлгө кады ажылдажылганын болдуар аргаларын ажылаашкын турар. Ол чурт-тарыны чазактары

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУН илеткелиниң уланчызы

— улустар аразынын ажы-ишчи харылааларын, Совет Эвилелин-биле кыдыг харылааларын тудурын күзүп турар бугу чурттар-биле экономикаг калы ажылдажыгына болгаш салдыгын эң калбаа-биле көжүдөр;

— делегейнин өйү келген айтырларын чугаалжымыш-кынарнын аржы-биле таарыштыр шийтирилээрин чедиң албышан, илпейкиң кысымчыларын чимежиникинерин чорудар, дайынның кысымчыларын чимежиникинерин болгаш кабарлашкынарнын сойгалаар, кайы-кайызынча ажыктыгына үндөйлөш бугу күрүселер-биле ажы-ишчи кады ажылдажыгына тургузар.

Улуг Ленинниң көдүрүп үндүргени, ажы-бүрү шийтиле- тургузулуп күрүселерин тайбың кожа-келбөз догунашкы-нын принципни—ол дээрге тайбынын камгалап аларынын болгаш бүгү-ниги кыдыкчы дайынын баш уаур болдурба-мынын өрүү болуп деп чүвени аммырал көргүскен. Тайбын кожа-келбөз догунашкы болгаш тайбың экономиктиг чарыш бүгү делегейге тилеэн тургун дээш бистерден хамаар-жыр бугу-ле чүдүдери кылып келген болгаш кылып-даа турар бас.

II.

Коммунизмни калбаа-биле тургузарынын үезинге Совет Эвилелиниң киргени

Эштер! XX стездиниң сонда партиянын ажы-чорудула-мында кол болгаш тодарымчы чүгү болза коммунизмни калбаа-биле тургузарынын үезинге кол сорулгаларын күү-селери дээш; коммунизмниң материал-техниктиг баазанын тургузары; ССРЭ-ниң экономиктиг күчүзүн улам инай бы-жылгалары; ажыкчы чоңарынын коммунисттиг кижилдиге; улустун өрүү турар материал болгаш угаан-бодал херегел-дери улам долу халдырар дээш демисел болган.

Улус ажы-агыйнын бүгү адырлары дүрген темпирлериг көжүп турар деп стездиге Төп Комитет сеткил хаанышкы-ны-биле илеткеп турар. Улустуң чагай байдалы чайгыш чокча бедип турар. Совет эртем болгаш культура чыг бедик-терин чедиң алган. Чеди чыл планы чедишкенин күүсет-тиниң турар. Бистин Төрөң чуртувус кол экономиктиг со-

рулганы—чойун кижжи санынча онааштыр продукцияны бү-дүрүп талазы-биле капиталисттиг эң сайыраңгай чурттарни чедер болгаш эртерин шийтирилээр талазы-биле ирак бу-рунгаарай берген. Ийчаарга Совет Эвилелиниң чону дыка көвүдөн деп чугаалаар керек. Бир эвес XX стездиге чедир чон ийи чүс миллиондан эвээн кижжи турган болза, ХХП стез-диге чедир барык 220 миллионга чедир өскөн. Эки өзүде-дир, эштер!

Экономиканың көжүлдүзүндө бистер дегем базымын ал-ган болгаш Ленинниң өрүк-биле бүтүрелдиг чоруп орап бис, бедиктери угаа-далап ал турар бис. Бистин эвес сорулгалык улам чоокшалап кел чыгар, ийчангаш ирак эвес келер үе-ле коммунизмниң тутун совет улустун кижиктип үндүрүскен турар чайынанчак бедик ам безин илез-биле көстүп турар.

1. Чурттуң экономиктиг күчү-шдыалынын көдүрүлүшүнү дээш демисел. Чеди чыл планы—коммунизмниң материал-техниктиг баазанын тургузарында чугула үе-чада

Коммунизмниң материал-техниктиг баазанын тургузарында шийтирилериг роль бугу улус ажы-агыйнын үндөлини болуп аар индустрияга хамаарып турар. XX стездиниң сонда-чуна улустун бүдүрүлгенин өзүлдезиниң дугайында сан-түн-вездери көргүзери чөпшээрер көрүр. 1961 чылдың баштайгы түндөлдери кийриштирбешан, чургайларын алап көрөй. 1961 чыл догунашкан-даа болза, продукциянын дымаз хей чугула хевирлериниң талазы-биле планын төлөвилелдер ашкан турар деп чугаалап болур.

Алты чылдарын дүргүзүндө улустун продукциянын көдү-рүлүшүнү барык 80 хуу өскөн. Продукциянын чугула хев-ирлериниң талазы-биле көргүзүлгөр бо-лур:

	1955 чылда бү-дүргени	1961 чылда бү-дүр-үс чөгүрү	1955 чылга ууур 1961 чылда хуу-биле
Шой (миллион тонна)	33,3	51,1	153
Каң	45,3	71,0	157
Прокат	35,3	55,0	156
Хөмүр даш	391	513	131
Нефть	70,8	166	234
Газ (миллиард кубометр)	10,4	59,5	575
Электрэнергия (миллиард киловатт-шак)	170	327	192
Химия улустунуң продукциязы (миллиард рубль-биле)	3,7	7,6	205
Машина тудуунуң бол-гаш металл ачылдап кылышынын продукция-зы (миллиард рубль-биле)	17	38	224
Цемент (миллион тонна)	22,5	51	226

Аар улустунуң кол адырларының чедишкенинче оназ кайгычык болуп турар. Алты чылдарын дүргүзүндө кан шуткулгаза 26 миллион тоннага көвүдөн. Ангилда чылда бугу кан бугурушкуну анык турар. Нефть тымыкы 95 миллион тоннага кемей өскөн—эске өсө-биле чугаалаарга беш чаа Бук тургустунган. Электроэнергиянын бугуруш-куну 157 миллиард киловатт-шак өскөн, тодаргайлаарга, бисте В. Н. Ленин аттыг Днепрөгө шыкшан ийдиң 50 элек-тростанциялар немешкөн.

Амгы индустриянын баазанынча улус ажы-агыйнын бү-гү адырлары дүрген көдүрүлүп, чик болгаш аш-кем улустуну-гү чедишкенин көжүп турар. Партия улустун амдырал дегенде бидер дугайында, кем продуктуларын, ийди-кеп аймаа,—кжиге херектиг бүгү-ле чүдүдери бугурун кы-вудер дугайында сатыш салышынын илерзин турар.

Улустун херегелериниң бараанарынын бугурушкуну бисте канчаар өскөн дугайы чугаалап турар сан-түндөлдөр бо-лур:

	1955 чылга бү-дүргени	1961 чылга бугуруш-куну	1955 чылга ууур 1961 чыл-да хуу-биле
Эът (үлестүрүнүң ажыл-дап кылышы—миллион тонна)	2,5	4,5	178
Мал саржаа (үлестүрүнүң ажылдап кылышынын муң тонна)	463	794	171
Чалаң сүт продукциязы (миллион тонна)	2,6	9,0	345
Үнүш үзү (муң тонна)	1168	1730	148
Сөвкөлдөн кылган хөмүр чигир (миллион тонна)	3,2	6,5	200
Балдык тутуаны (миллион тонна)	2,7	3,7	136
Даштыкы болгаш иштики деп (миллиард рубль-биле)	6,0	9,2	152
Хөм ийди (миллион аш)	271	443	163
Нестер шунту (миллион дөрбөлчүн метр)	5543	6661	120
Оон иштиде дүктөн кыл-ган нестер (миллион дөрбөлчүн метр)	321	452	141
Радиоприемниктер болгаш телевизорлар (муң кезек)	4044	6345	157
Амдыралдың колдодиль-никтери (муң кезек)	151	731	4,8 катап
Эт-херексел (миллион рубль-биле)	491	1280	261

Бисте херегелдиг кыдыгыларын бугурушкуну ирак эвес өрктө үенинге бодалар оортан дүрген өзүп турарын көрдүр. Чыл келген тулум-на ол бараанарыны бугу-рушкуну өстүр арга бисте бар болуп турар. Чеди чыл-ды чүтүл үш чылдарын дүргүзүндө безин бир миллиард ажы метр нестери болгаш 70 миллион чыгаш эш идиетери пландан ажып үндүргөн. Ийчаала-даа совет кижилерини хере-гелдери улам долу халдырар турар ужурулук. Чеди чылдың артык чылдарында чакан постазы болгаш ийди улустунуң болгаш оларын чиг-эт баазанын көжүдериңе барык ийи чартык миллиард рубльды немей үндүрүп берип турар. Чеди чылдың танчүндө бистин улустунуң чылда төс миллиарды ажы дөрбөлчүн метр нестери бугуруп үн-дүр; чоңунуң кижжи санынча онааштыр үш чыгаш эш иди-терин бугурур. Бо бараанарыны бугурур талазы-биле ССРЭ болза Англия, Франция болгаш Барынын Германияны катая аларга оларынчадан дыка ашкан турар.

Хөвөн аякылык гарылаан калбарынын, хөвөңийи дү-жүктүрүн көвүдери негетинер деп чүве тодаргай. Ол со-рулгалык шийтирилээриниң чугулаа. Нуректан гидроэлек-три станциянын тудуу догунаш сонда Таджикистанга болгаш Узбекистанга хөвөңийи эң-не үндөй—ууун волок-

нолот сорттарын тарыыр 1,2 миллион гектар суггарылап чедери шийткелдиг алыр аргалык апар. Узбекистанга Го-лодья хөвүнү шийткелдиг алыр-биле холбоштыр хөвөн бү-дүрүлгени дыка көвүдөн. Ийчаала-даа чиг-эттиң эң-не ия-ныштыг баазанын постазы улустуну кыдымал болгаш сие-тектиг волокларын бугурур заводтарын тударынын программан боттадырганнын түндөлинде алыр.

Бистин планирымыс—тайбын тургузушкунуң планна-ры. Партия чурттуң экономиктиг күчүзүн көдүрүп дугайы-нда сатып салып, оң камгалаар аржанын быжылгаларын эржегек чугулаанын дугайында черле утпайн турар. Бисте оназ чызык чок прибор тудуу, тускай металлургия, атом, электрон болгаш ракета улустуну, реактивтиг ухар чүлү, амгы үенин сүдүзү тудуу, автоматка херекселериниң бү-дүрүлгени тургустунган. Ол адырлар боттарынын кайы кире күчүзүнү чүлө черийн кырынга эвес, харын өрткөй дө-лөмгө-дө көргүскөн. Олар тайбынын хөвөңийе, камгала-дың хөвөңийе иделгиди-биле бараан бооп турарлар. Бистер ам дийтер аразында ужура баллистиктиг ракеталарыг, зе-ниттик ракета чөпсөгөлдиг, чер кырынын шериглерине, ухар чүлө болгаш шериг-далай күштеринге херегелер ра-кеталарыг бис.

Ужуртарын иракшымыс 12 муң километр ажып турар бистин чаа ракеталарынын шеңделериниң дугайында дыңдыгаларын паралада чарлаан. Ракетанын дүжүн ту-руп чериде бистин корабльдерине туруп турар болгаш дүш-сүз дөң черинге ракетанын ажал, кайы кире чызык чогу-ныла чедип турарын демгелеп турарлар. Бистин ракеталары-нын тергилн чызык чок ачылдап турарынын дугайында медээлерин ап турар бис.

Ол-ла черде америка корабльдер база бар, олар совет ра-кеталарын ужурагылап дайгарлап турарын чугаалап каар керек. Бистин ракеталарынын ужурулуштарынын дугайында чогуур сан-медээлерин американын паралап турар-лар, ийчаарга ол сан-медээлерин бугурушту-биле шунтуруп көрүп турар бис. Бистиниң боттарынын корабльдерине-сте турар штеривиске бугурушкан чугулаа. Ийчаала-даа бо таварылада—бистин болгаш удуурамынчын—ийи дай-кыр контролю тургускан шыкшан көр көр-дүр.

Бистин удуурамынчын—шынын чугулааларга, олар бистин удуурамынчын болгаш күзөр ийи бис, ий-чалла-даа имперализмниң алыс бугуруп черле барымдалап көр апар чүвө-дир ийи. Совет ракеталарын дүштүн дөң черинге чызык чок дөң турарын баа-ла бидыкпал турарлар-дыр. Ол эң-дир! Бистер оң мындык бугурунда чигишпей-даа турган бис.

Бир-таз текстиден доора чардыга берген кижжи болганмыз, бисте чаа ядролук чөпсөктин шеңделери база кончүк че-дишкенин чоруп турарын чугулаап турар мей. Ийдиң ше-ңделерин бистер удатпс доор бис. Октябрьдин төңчүзү-дө-ле боор. Оң түндөйи кылдыр 50 миллион тонна тротил күчүлүг водородлук бомбаны чымылдырар апар боор бис. 100 миллион тонна тротил бомбаны бис деп чугаалаан улус болгай бис. Ийчаарга мындык бомбаны чымылдырбас бис, чүгө дээрге, бир эвес ону эң-не ирак дөң-даа черлерге чымылды-рып болурусса, бугуруштун соңгаларымыс бузуп калып-тып болур бис. Оң ужурунда ол бомбаны чымылдырарында амдымында ойталар, чымылдырбас дөң бис. Ийчаала-даа 50 миллион тонна тротил бомбаны чымылдырар, оң-биле 100 миллион тонна тротил бомбаны чымылдырарын тургузуу шеңделенис ол болур. Ийчаала-даа ол бомбаларын кымын-даа девискеринге бистиниң кажан-даа чымылдырбасымыс, шаанда чугулаанын турганы шыкшан, бурган-на өршөөн. Бистин амдыралымыста эң-не улуг күзеленис ол!

Бистин кайгамчыктыг ракеталарымыс, оларын шимче-дикчилерин, чызык чок приборларын тургускан штериниң ал-да олурарын өртүп турар мей. Диролук чөпсөктү болбазыра-гайжылар дээш ачылдап турар штерин баа-ла көрүп тур-мөн. Бистер ол штерсе чоргаларымыс, оларын болза-чөгү-ру-биле үнелер, оларын бистин Төрөң чуртувустун камга-лаар күчүзүн быжылгаларыга, бугу делегейге тайбынын камгалаарына дуулап турар чогаалдык чедишкенинче өрүүп турар бис.

Суг адааның совет флотунуң тургузушкуну чедишкенин чоруп турар. Бистин удуурамынчын баллистикти-г ракеталар-биле чөпсөгөлдиг суг адааның флотун тур-гузуп турар. Бистер бугуруштун флоту бугурушту баллистикти-г да, боту башкытарында ракеталар-биле чөпсөгөлөп турар бис. Ону кыдырыңа бистин үениң байлыгы алдап турар. Шериг боктарымыс талазы-биле бистин удуурамынчын-рымыс бистин-даа чуртувустун, социалисттиг-даа чурттарынын девискерлерин суг адааның хемелеринде боолар деп бел-тектенип турар. Бистер оларга удуу чер-даа, суг-даа кыры-биле боолар тургаш, харымыларынга белен бис. Совет Эви-лели чер кырында турар күрүс. Бисте удуу дайын өскү-дүкөөрлер суг делегейин ажып өртөр ужурга таваржып апар. Социалисттиг чурттарынын кымыларынче чоокшалап олар ооканда судоуларын чүс-чүс километр черлерден боо-лаар дээш, боту башкытарында да ракеталар-биле чөпсөгөл-өп суг адаанын күчүлүг флоту тургузуп турарымынче ужуру-да мынд.

Баллистиктиг болгаш боту башкытарында ракеталар-биле чөпсөгөлөп, атомдук шимчедикчиле суг адааның совет флоту бистин социалисттиг чаалып алмышкынарымыс, кө-рүштүрү-биле камгалап турар. Бистин флотурус агрессорлар-га, оң иштиде оларын авансөптөргө өлүмүң согушун кыры-биле харылаар, оларын авансөптөргө дайын болу берген таварылада бистин суг адааның хемелеринде салып үндүрер ракеталарымыска багай эвес карлар болур.

Совет Армияны ракета-ядролук техника-биле чазарты чөп-сөгөлөр бугун догуулаган дээрзин стездиге илеткээрин чөп-шээрер көрүр. Ам бистин чөпсөктү күштерине кыдыг-даа агрессор чылда шал шалдыр күчүлүг чөпсөктүг. Чөп-сөктү күштери ракеталар-биле болгаш суг адаанын атомдук флоту-биле чөпсөк-дирлүп тура, бистер ухар чүлүлүг утуп каргайла, ону көжүдериң болгаш болбазырагайжыдырм үргүчүлүк турар бис.

Совет Армияга эң-не болбазырагай чөпсөктү кылып тур-гускан өршөкчөдөргө, ижнерлерге, амыччынарга чүрөк-

тин ханызында өрүү четтиргенисти стездини мурундаа илердери чөпшээрер көрүр. Бугу кижжи төрөлгөнгөниң мурунда оларын ачы-тавыламы улуг! Импералисттер ам тайбынга ияныштыг чурттарга удуу дайымылар өчүт-чөгүнгөни кара-турарында чөрулүп шыдыас апарган, комму-низмни тургузуп турар совет улустунга колунда атомдук бол-гаш водородлук чөпсөк тайбынын хөвөңийе иделгиди-биле бараан бооп турар.

Совет улуска дайын херек чок, оң алыс бодалы тайбын экономиканы көжүдериңге, коммунисттиг тургузушкунуң улуг планнарын ботандырыраңче, бугу амычы чоңарга материалдык болгаш сагыш-сеткилдин чагай чүдүдериңиң албешкенин тургузарынче уталанган.

XX стездиниң сонда улустурга, тудугта, транспортта шынар талазы-биле улуг өскерилгелер болуулаан, материал-дык бугурулгениң бүгү адырларын чазарты чөпсөгөлөргөниң талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажы чоруттуган. Ма-шиналарын, станоктарын, аппараттарын, приборларын, автоматизация херекселериниң муң-муң эң чаа хевирлери тургустунган.

Оттулар чүлү балансынын тургузуун үндөлиниң-биле эң-житкен. Оттулар чүлү бугурулгениниң ийиңи хөвөңийеге нефть боле га 1955 чылда 23,5 хуу турган болза, ам 42 хуу бооп турар. Эң-не чик өрктөктү оттулар чүлүлү ажылаанында алган камгалта үш миллиард рубль ашкан.

Электрэнергетиканы чаа техниктиг базага шийткелен. 200—225 муң киловатт күчүлүг, чымыл-биле одалгалыг бол-гаш гидроэлектриг турбиналарын тудуп тургускан. Беш чүс муң киловатт чедир күчүлүг турбиналар чогаалтынын турар. Делегейде эң улуг эсергостемаларын тудуп, 500 муң вольт күчүлүг электри дамчылыгаларын шутумарын тургуску-лаан. Ажыктын кижиниң энергия-биле деритилгези барык дөртөн хуу улагаткан.

Химия улустунуң бойдус болгаш нефть газын чиг-эт кыл-дыр улам-на улуг көмчөлдиги-биле ажылап турар апарган. Оң түндөйиңе продукциянын бот-үнеси дыка чигелди, эш-чөмгө херегелер хей санын чиг-этти камгал ап шыдаан бис. Чөмгө херегелетимес чиг-эттен чүлө спирт болбазыра-ды үндүрүлгө бо чымыс 130 ажы миллион пуд тараа камнаттын алдынар. Пластиктиг массаларын болгаш химиктиг волокларын бугурулгези алды чылдың бугурунда ийи ажы катал көвүдөн.

Чүзү сөөртүлгези 72 хуу өскөн транспорттуң бугу хевир-лериниң техниктиг чазартыгынын талазы-биле улуг ажы калбарган. Оң муң ажы километр демир оруктуу электржыгек. Демир орук-биле дамылаар бугу сөөртүлгезиниң чартымы ам электрвоатар-биле болгаш тепловоздар-биле ботандырып турар апарган, ол чорук өрткөттү үениң дүргүзүндө ийи мил-лиард чартык кире рубльди камгал алыр аржаны берген.

Совет тутат корабльдер делегейин бүгү дийтериниң алдап ажы чурттарынын порттарыңче рейстер кылып турар. Дай-лэй флотунуң тоннамы барык бугун чартык катал көвүдөн. Хей олуттардыг, дүрген чоруктуг самолеттар-биле деритти-ген хамаатынын ууар чүлүлү хуу бугуру чүс муң чедир чо-румалдарын агаарга көдүрүп үндүрүп турар. Ийиңге ажы-лаар автомобиль транспорту-биле чүзүлүг төлүдүгө-биле да-жыгылары алыс катал өскөн.

Чымыл кымыр демир-бетон улустунуң, шыны-биле алыр болза шуут-ла чаа тургускан бис, оң бугурулгезин 1955 чылда 5,3 миллион кубометр турганынча улур барык дөртөн миллион кубометр чедирге бис. Сөөлү чылдарыа тулук хө-вөңийе техникамынча үндөйиң өскерилгелер болган. Улуг павелдиг тудуу дүрген көжүп турар. Тудууларын индустри-алдыг аржылаар бугуру-биле шилчилери, оларын амыч үе-нин техниканы-биле чазарты дериди ирак эвес келер үениң херек. Оң өрткөттү үениң дүргүзүндө улустунуң, транспорттуң болгаш туштун эң чүлүлүг оңагай чүдүдери мынд.

1956—1961 чылдарда улус ажы-агыйынга ируениниң капитал салышымынча 156 миллиард рубль болган. Оң дээрге совет эрге-чагырганын бугу чылдарында партиянын XX стездинге чедир салган капитал салышымынчадан хей болуп турар-дыр! Алы муң кире улуг-улуг күрүс бугуру-гелерин ажылаачы кирген. Оларын иштиде Волганың В. И. Ленин аттыг болгаш Волганың СЭКЭ-нин ХХП стезди-ни аттыг гидроэлектриг станцияларын, Баранганды болгаш Куйбышевтиң металлургия заводдарын, Украинда, Казакстан-да, Курскта магнитниң атомалыкында күчүлүг улуг даг болбазырадыгынын комбинаттарын, машина тудууну, хи-миянын, чигирин хей-хей заводдары, постазы фабрикаларын шыкшан канчаар-даа аажок улуг-улуг бугурулгелер бар. Нефть болгаш газ дамчылар хөвөңийелер үеңи муң ажык километр черле салган. Делегейде эң улуг Братск гидроэлектри станциянын тудуулары улуг тилгелени чедиң алган, олар 225 муң киловатт күчүлүг баштайгы агрегатты хуусаа бетинде өштөп кылганар.

Кременчуг ГЭС-тин гидро-тудуулары стездиге эки бел-лехти тутканыр. Олар Днепр каскадынын үшкү гидроэлек-три станциянын тудуу доктангына хуусааында ийи чыл бугурулар дооканнар. Ол станцияны ажылаачы киргени-биле Днепростан магдалаттыган доктанга күчүзү 20 хуу улагдыр, оң ангыда, Днеприн транспорт өрүү кылдыр ажылаарынын байдалды дыка ажыкжыр. Сөөлү үеде Вол-гада Старополь, Волжский, Темп-Тай, Рудный, Братск бол-гаш өске-да хей-хей чаа хоорайлар өзүп келгилеэн.

Эрткен чылдарын онза чүлүлүг бозу күш-ажылың бугу-рукчулукунуң дүрген өзүлдең болур. 1961 чылда күш-ажылың бугурулгези 1955 чылдың денениң улустурге—43, тудугта—60, демир орук транспортунга—56 хуу ажаар. Оң ачымынча улустун продукциянын бугу немей өзүл-дезиниң барык чедер хууун алган. Продукциянын бот-үнеси барык ол бир хуу, демир орук сөөртүлгезиниң бот-үнеси 22 хуу чигелди. Эрткен чылдын улустун болгаш транспорт 1955 чылда болдоар ийи катал хей орулганы бергилеэн.

Экономикамыс болгаш культураның көжүлдөнгөни улуг-улуг чедишкенин шөйлөдөшөп республикалар шунтуу чедип алган. 1955 чыл-биле дендегер, бугу республика-ларга улустун продукциянын бугуруп үндүрери болгаш ка-питал салышымынча бүдүн чарты—ийи болгаш оон-даа хей катал өскөн.

Чурттуң чөөн таламы районнарынга бүдүрүкчү күштерин көжүдөр деп партияны алган утуунынын хажык чөк-ка чорудуп келген. Сибир хемелериниң байлак энергетиктиг куравыларынга болгаш чик өрктөктү хөмүргө үндөйлөш, улуг-улуг электри станцияларын тудуп турар. Казакстанда улуг-улуг электри станцияларын чазартылап күчүлүг болгаш Сибирде демир рудаларын чаа тымылган күчүлүг куравыларын чоңа бараалгалып өгөлөн. Металл болгаш хөмүр бугурулгези дүрген өзүп турар. Узбекистанда хей кур-дырымы бойдус газын шийткелди алганынча Орталык Азияны республикалары оттулар чүлү талазы-биле ия-ныштыг баазалыг апарган, чик өрктөктү ол газы Казак-станга болгаш Уралче хей көмчөлдиги-биле дамчылар. Химия индустрияны бедик темпирлер-биле көжүп турар.

Улустунуң болгаш тудуунуң эргелеп башнаарын эде орга-низастааны буртуулар шийткөшкенин дүргелеринге аажок улуг ужуру-дуулап болган. Ол эде организастаан-кын чурттуң экономиктиг амдыралынын бүгү талааларына салдырарың, ажы-агый тургузушкунуңа эвилдешкен республикаларын роюн көдүргөн, чер-чегин партия, совет болгаш ажы-агый органнымын, ажыкчы чоңарын калбаа массаларын эгелекчи чорун өскөрткөн, экономи-канын улуг куравыларын ажылаачы киргенге дуулаан.

Эштер! Коммунизмниң материал-техниктиг баазанын тур-гузарында чугула үе-чада болза, ХХП стездине күзөп алган СССР-ниң улус ажы-агыйнын хөжүмүдериңиң чеди чыл пла-ны болур. Улустунуң ийиңи продукциянын хөмчөлдиги барык 80 хуу көвүдөр деп чеди чылдың контроль чургайларында көрүлгениң билер болгай билер. Эрткен ийи он чылдын дү-ргүзүндө чедиң алганымыс хире мырыңа долу немей өзүлдең чеди чылдың дүргүзүндө чеди алыр деп планнаа болгай бис. Чеди чыл планын ССРЭ-ниң бугу улустары, даштыкыла миллион-миллион ажыкчы чоңар сорук кырышкыны-биле ут-каан. Буржуа политиктер, чеди чыл планын кылдыр үнелер делегейге Совет Эвилелиниң чаа кыгырым кылдыр үнелер көргөнер. Чеди чыл планын, шына-ла, тайбың экономиктиг чарыкчы кылгы турган-да мычан!

Буржуа улустуңуларын аразыкта баштайгы беш чыл-дарын үелериде турган эрги чоу бодалдарын каталып тур-рар кижилер база бар болган. Ийдиң кижилер ол дээрге ээл-чеглиг пропаганда-дыр, коммунисттер боттарынын бар аргала-

рын эки көрбөй, экономиктиг планнар чогаалып ап турар, ийчангаш чеди чылды эде көр апарарлар деп баш буртуулар чарлап турганар. Ам бистер чеди чылдың барык үш чыл-дарын чурттап өртпөп калтымыс.

Ийди чүү деп? Бис чеди чыл планын чымыл чымыл оонал-галарын шынап-ла эде көр ужурга таварышканымыс ийи-нир херек, чеди чыл дээрге—ууун хуусаа-дыр, бугу-ле ч

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУН илеткелинин уланычызы

Эт, сүт болгаш эске-даа продуктуларын салым алдырынын өзүлени мал ажылынын талазы-биле чоруттунган ажылды тодаргай көргүзүп турар.

	Чыда ортумаа-биле салым алдынганы (мун тонна-биле)		1951—1956—1955—1960 чылдарда чылдарда	
	1951—1955	1956—1960	1951—1955	1956—1960
Эт (дират дензаны)	3523	6111	173	173
Сүт	10987	22231	202	202
Чуургалар (миллон көсө)	2582	4841	187	187
Дүк	190,6	310,6	163	163

Бөрүдөр бе, мал ажылынын продуктуларын салым алдыры дика көвүдөнүр-дир. Мал ажылынын продуктулары-биле чуртту хандырыныга ам шитпиринги кыш колхозтар болгаш совхозтар болу берген ол фактын оваллап демдеглери чугула. Этти белектеринге олгарын үлүү эртен чылын 87 хуу, сүттү — 93 хуу болган. Ол дөргө, бастин партиялык полтиказынын улуг тилемдиге, ажыл-агыйнын социалист системанын тилемдиге-дир.

Эштер! Бөдө ажыл-агыйнын талазы-биле чедишкенин маршылдаа чок болгаш улуг. Иччалда-даа чамчык продуктулар, ылангыя эт бисте ам-даа чүге чедишпейн турарын, нияти улуг чедишкенин бар турла-ла мал ажылынын продуктулары-биле кону хандырыныга эвөөс эвөс бергедешкенин бисте чүге таваржып турарын? деп айтырып үнүп келир.

Ол хамыктын мурунда бөдө ажыл-агый продуктуларын бүүдүренин өзүленинин темпери улутуп өзүлдегенин темпериленде болгаш чонун өзүп турар херегелдеринде ам-даа жокулап турары-биле тайылабыраттынар.

Сөөлү чылдарда чуртту амдыралыга болгулаан өскерликширини ам көрөзүктер. Бисте чон дика өскөн. 1955 чылдазы-биле дензере чонун саны 20 миллион кижиге нем көвүдөнүн чугаалап болган мен. Ажылчы чоннарны оругалары чык бүүдө өзүп турар. Ажыл төвөвирин белингенин, ундуртулгенин сосокатанын, чөшкенин ундуренин сосокатанын, пенсаларын хемчөөлөрүн улугаттырарынын ачызында 1960 чылда чонун оругалары 1955 чылдазы-биле дензереге 24 миллион рубльге көвүдөн. Ажылчыны азы албан-хачкы кижиле ам ашпаарын тааракка сун албас-ла болган, олзарын-биле продуктуларын, баранарын салым ап турар. Иччангаш, ээттин, сүтүн, саржагы херегелен чыгаар-ла дика өскөн. Мал ажылынын продуктуларын күрүнө болгаш кооператив санын дамчыштыр чонга сазары даразында хемчөөлөргө улугаткан:

	1953 чылда	1960 чылда
Эт болгаш сүт продуктулары	1757	4158
Сүт болгаш чалаа сүт продуктулары	1980	8214
Мал саржаз	330	613

Ажыл-чөмөнчү өң-не үнелик продуктуларыннын ичинде өзүлдегени бис шүүтүс өзүп турар бис. Совет кижилер эң эки чөмөнчүлүк, чонун чаагы байдалы белдин дөш партия орадыжын турар. Херегел моон сонгаар-даа үзүктөл чокка көвүдөр. Ол дөргө, көдө ажыл-агыйнын айтырыгын кезөө кичөөгөйнин төвүнге тургузар, көдө ажыл-агый продуктуларын бүүдүрени херегелди кезөө де мурап туруп дөш, хөгжүдөңгө ичинде темпери хандырып ужурап бис дөш ол-дур. Иччалга хей-хей партия болгаш совет организацилар 1959—1960 чылдарда көдө ажыл-агый кичөөгөйнин коштаканнар, ол чорук ылангыя этти болгаш сүттү бүүдүренин темперинын талазы-биле чеди чылдын оналгаларында улуг-биле жокуларынга чедирип.

Ол чорук партияга дүрүм өнүрүлүп дүвүрелди болдурган. СЭКП ТК-нын 1961 чылдын январь болгаш Пленуму көдө ажыл-агыйга удуртулган четистерни чеди-биле шүүтүчүлөк, салым амыр болгаш даамай чоруктуң бугу-ле илерөөшкенин бүүрү шапка. ТК-нын Пленумунга болгаш зоналар айым-биле чөвүлөл хуралдарга көдө ажыл-агыйны улум ылай хөгжүдөңгөйни соругаларын хандырып биле болгаш бугу талазы-биле чугаалап көргөн база көдө ажыл-агый продуктуларын бүүдүренин көвүдөңгөйни тодаргай хемчеглерин амыдап кылган.

Совет кижилер партиянын айтыканы хемчеглерин ичинде биле деткөө, оң боттуунга бүүдөр болгаш боттарынын маадрым күш-ажылы-биле ТК-нын январь Пленумунда шитпирлерин амыдалга чедишкенин-биле ботандырып турар. Хей үе эртен болгаш партиянын алган хемчеглери көдө ажыл-агыйга херектин байдалыга амдызында долзуу-биле салдар чедирип четкилер дөргө билдиндир. Иччаложок, ам кылдырган чүдүлөр, бо чылдын чеди алдынган түнөлдөр болса көдө ажыл-агый продуктуларын бүүдүрени кыска хуусаларга шитпирин-биле көвүдөн турар дөргөнине бүүдүрди берип турар.

1961 чыл бисте чүвү берген? Тараанын нияти чылдазы эртен чыл-биле дензереге көвүдөн. Тараа салым алдышыны өскөн. Октябрьдин 5-ке эртен 2 миллион 950 миллион пуд азы 1960 чылдын ол-ла үезинге бодалга 360 миллион пуд хей тараа салым алдынган. Октябрьдин 15-ке чеди 3 миллион 86 миллион пуд азы 1960 чылдын ол-ла үезинге бодалга 354 миллион пуд хей тараа салым алдынган. Бо болза партиянын болгаш улустун улуг тилемдиге-дир. Агаар-болгустун байдаларын талазы-биле таарым-ча чок болган чылда ол тилемдиге чеди алганы ажак-ла үнелик-дир.

Тараанын бүүдүренин болгаш салым алдырынын улум беди дензелин хандырып арганы чүвү берген? Колхозтар болгаш совхозтар, ТК-нын Пленумун шитпирлерин ботандырышына, тарылга шөлдериин тургузуу эде көргөн, эвөөс дүжүтүп культуларын хей дүжүтүп культулар-биле, хамыктын мурунда кууруза-биле болгаш бобы культулар-биле солаан факт маана шитпиринг ролду ойнаа, оң-биле кыды бо чугула хемчеглери чамчык колхозтар болгаш совхозтар ап чоруптаан дөргөни база демдеглөр херек.

Партиянын алган хемчеглери көдө ажыл-агыйнын байдалыга каймы хире таарымчалык салдарын чедирип Украинанын чизионен эки көстүп турар. Украинанын Коммунист партиясынын болгаш республиканын Министрлер Чөвүленин, обкомдарын болгаш обкомкомдарын удурткучуларын көдө ажыл-агыйны удуртууна четистери дөш, хамыктын мурунда тараа бүүдүренин күдү дензелин дөш, январь Пленумунга чеди-биле шүүтүчүлөңгө улуга боор силер. 1960 чылда Украинага чүдө 359 миллион пуд тараа белекчөөн турган.

Эштер украиннер силер ол дугайын сактып тур боор силер, оң ултаан боор силер.

ОЛТРАПАН УН: Ултан бис, чүлге украиннер салым турар эвөс боор.

Н. С. ХРУЩЕВ: Эш-дир. Украинанын партия организациларын шүүтүчүлөдү шыа хулоон алганар. Олар көдөңгөни мааса ажыл-ишчилерин сырый каттыштыргаш, чаа улуг соругаларын шитпирлеринче эдерткенер. Республиканын колхозтары болгаш совхозтары чери дөргө ажылга, боттарынын курлавырларын улум долзуу-биле мобилизация, хулоонгөйлерин болгаш пландарын күдөңгө дөш чарышты калбартынар. Миллон-миллон кижилерни куурузанын ажаал кылдырынын муракчы аргаларына өөрөткөн турган. Бо чылдын республикада куурузанын тараа кылдыр тарааны хей-биле өскөн болгаш оң дүжүтүп дика бөдөн. Чок-тараанын тарылганы 342 мун гектарга көвүдөн, а оң ортумак дүжүтүп гектардан 17,4 центнер болган. Бо бугу болса, тараа бүүдүренин болгаш салым алдырын көвүдөңгө шитпиринг ролду ойнаа.

Украинанын чамчык обкомдарына тараа салым алдышыныга байдал канчаар өскеригенин көрүрдөн:

Күрүнөгө саткан тараа.

	1961 чылда (октябрь 15-ке чеди)	1956—1960 чылдарда чылда ортумаа-биле
Полтава	73 миллион пуд	22 миллион пуд
Днепропетровск	70 »	44 »
Харьков	60 »	25 »
Кировоград	60 »	31 »
Запорожье	54 »	41 »
Винница	41 »	27 »
Луганск	40 »	10 »
Черкасск	37 »	20 »

Украинанын колхозтары болгаш совхозтары бо чылдын ниятин-биле күрүнөгө 850 миллион пуд хире тарааны саздарлар, октябрь 15-ке чеди 774 миллион пудту саткан. Саткан тараа ол хире хей турда колхозтар болгаш совхозтар уренингер-биле боттарын бүүрү хандырынган, мал чөмөгө херегелер тарааны эртен үеде кажан-даа турбаан хире ычангы туруп алган дөргөни демдеглери чугула. Колхозтар колхозчуларга тарааны күш-хунуге четир санымын-биле берип, белик дүжүт дөш ажылга немелде телевир талазы-биле бүүрү соажып ап турар.

Эштер, ол эки болушкун-дур. Украинага хей чыл чурттан, күш-ажылга ынакшылдык украин улусту багыт эвөс билди кижилер мен, дайын мурунда-даа, дайын сонда ажыл-агыйны катат тургузарында-даа оң-биле кыды ажылдып турдум. Иччаложок, тараа бүүдөр талазы-биле Украинанын бүүрү чеди алганы ол дензере чеди бистин бодальмын ыччаарда көдүрүлбей турган дөргөни минип тур мен. Бис бо-ла: амдырал меделерди тодаргайлап турар дигир болгай бис, иччалда-даа чамчыкка баштап кылдыр «амдырал» база меделерге дулап турар дигилээр бис. Иччангы украин аштерин шүүтүчүлөңгө чидиг, база чөптү болган. Оң улуг шыа хулоон ап, шыа билгенер. Шүүтүчүлөк кижилерни салгыккен болгаш олар чүвү кылмып шыадыры көргүскенер. Украин аштерин мактап, көдө ажыл-агый бүүдүренин дензелин олар улум өрү көдүрерлер дөргөни маан турар бис.

Украинанын Коммунист партиясы, бүү украин улус шитпиринг тилемдиге чеди алган. XIII съездине ичыл кайгамчыктык чедишкенин чеди ал келген Украинанын ажылчы чондарына алдар болгаш мактап.

Бо чылдын тараа дөш демселеге боттарынын чедишкенин-биле Россия Федерациянын хей-хей обкомдарын ажылчы чондары өрктөр. Республиканын колхозтары болгаш совхозтары октябрь 15-ке чеди күрүнөгө 1 миллион 828 миллион пуд тарааны азы эртен чылдын ол-ла үезинге бодалга 91 миллион пуд хейнү саткан. Республиканы шүүтү 2 миллион пуд тараа салым алдынган турар. Мында, Украина-биле бир дөмөй, аш-чөк болгаш мал чөмөгө кууруза-биле көвүдөңгөйни чугула ролду кууруза ойнаа.

Улуг шөлдөргө ол культураны беди дүжүтүп өстүрүп алган. Чикек кылдыр Краснодар крайын ап көрөдү. Кубаньга тараа культуларынын дүжүтү чакым кандашынын түнөлдөгө гектардан 19 центнер болгаш азы гектардан 23 центнер тараа алдынган эртен чылга бодалга 4 центнер эвөөс. А бо чылдын тарааны күрүнөгө дика хейнү саткан. 1961 чылдын октябрь 15-ке чеди крайнын колхозтары болгаш совхозтары 116 миллион пуд тарааны азы эртен чылдын ол-ла үезинге бодалга 35 миллион пуд хейнү саткан. Ужур чүдө? Крайнын колхозтары болгаш совхозтары 400 мун гектар шыа куурузанын эки дүжүтүп өстүрүп алган. Оң түнөлдөгө 1961 чылдын октябрь 15-ке чеди күрүнөгө куурузанын 33 миллион пуд тарааны саттырган, иччалга эртен чылдын ол-ла өйдө куурузанын 16 миллион пуд тарааны саткан турган.

Теп кара-хөрүңгүнү зонанын обкомдарынын, Поволжье-нин, Уралдын болгаш Сибиринин чамчык райондарынын колхозтары болгаш совхозтары тараа бүүдүренин көвүдөңгөйни талазы-биле дика улуг түнөлдөрүн бо чылдын чеди ап, көдө ажыл-агый продуктуларын бүүдүренин өстүрүп талазы-биле Россия Федерацияны улуг кууруза-биле бар деп чүвөни көргүскөн. Чамчык обкомдар талазы-биле күрүнөгө тараа салымшынын өзүлдеңгөйни дугайында дензеге меделери бо-дур:

Күрүнөгө саткан тараа

	1961 чылда (октябрь 15-ке чеди)	1956—1960 чылдарда ортумаа-биле
Сталинград	125 миллион пуд	75 миллион пуд
Воронеж	66 »	38 »
Тамбов	42 »	28 »
Пенза	42 »	27 »
Белгород	37 »	19 »
Курс	36 »	23 »
Липецк	28 »	17 »

Бо чедишкенин—колхозчуларын, совхозтар ажыл-чынбарынын, көдө ажыл-агыйнын тускай өрктөргөйнин эрес мадырын ажылынын, алган хулоонгөйнин күсүлдеңгө дөш партия организациларынын калбартып чорутканы бүү улустун чарымы калбартып организацик болгаш политиктик ажылынын түнөлдөр-дир.

Россия Федерациянын ажылчы чондары боттарынын аргаларын улум долзуу-биле амыдап, көдө ажыл-агыйны бүү адырынын хөгжүдөңгөйни чаа-чаа чедишкенин чеди алмы дөргөнине бүүдүрди илергелери чөшөөр көрүр.

Чамчык райондарын крупа болгаш бобы культуларын бүүдүренин талазы-биле болдуруп болбас жокулап турарын ТК-нын январь Пленумунга дензегеп турган. Бо чылдын ол культуларын бүүдүренин болгаш салым алдырынын талазы-биле байла көсүлү-биле этине берген.

Бар-тө 1961 чылда украинчилер боттарынын аргаларын көргүскөн чүвө бодалга, Россия Федерациянда эртен олардын дугулаанын дүжүткө керттип азыр, чогуур түнөлдөргө кыдыр ужураптур. Россия Федерацияны улуг аргалары, иччангаш боттун күжүн меделер билеш, ажыл-херекке чүткүлүү-биле калбартыр херек.

Барыны таламы чурттарынын хей политиктик ажылда-чылар чамчыкка мычча дигил:

— Силеринг улуттуруенин чедишкенин бүүдөр эвөс бис, иччалга көдө ажыл-агыйга байдалды канчаар эдил алдырынын билбес-тир бис.

Олар-биле чугаалажып турган, мынчаар чугаалап турдук: — Манаар, көдө ажыл-агый продукциянын бүүдөр талазы-биле база силерин ырмадарын сыптар бис.

Бисте аргаар—эргэртине. Иччалга оларын долзуу-биле меделер билдр болгаш ажылгаар херек. Партиянын сөздөңгөйни сонда республикаларга, крайларга болгаш областтарга көдө ажыл-агый ажылдакчыларын чөвүлө хуралдарын чорударынын дүжүлөгөйни кантаары болса эки ынак-тыр. База бир, кым-бир кижилерни салгып, организацик дөшөрүлүп улум таарымчалы-биле кийр тымыр азын дөш, чунар бажыча ынактырын иччалга тымыр ышкып кылдыр, чамчык кижилерни эркин арыды чур болса эки-дир. Бир эвөс 1960 чылда бобыларын 21 миллион пудту салым алган болса, бо чылдын ол 41 миллион пуд болган. Кырмы-таранын болгаш чинге-таранын база хейнү белекчөөн. Хөвөни, чигр сөвкөзүл, тарымал тоорукту болгаш эске-лаа культуларынын бүүдүрени база көвүдөн. Сугтарарынга суг чедишпейн турган бо чылдын берге байдаларында Узбек, Таджики, Туркмен, Кыргыз республикаларын болгаш Базак ССР-нин Муруну-Базакстан обкомунун эр, хөрөөңгө колхозчуларын, совхозтарынын эр, хөрөөңгө ажылчылары күш-ажылга улуг чүткүлдүн болгаш кызымаккайын көргүскенер. Олар хөвөни эки дүжүтүп өстүрүп алган болгаш алган хулоонгөйни чедишкенин-биле күсүлдеңгөйни турар. Октябрьдин 15-ке чеди турда ниятин-биле 3 миллион тонна азы эртен чылдын ол-ла үезинге бодалга 663 мун тонна хей хөвө белекчөөн, оң шитинде хөвө тарыны оң улуг республика болуп Узбекстанга 1 миллион 982 мун пуд азы 453 мун тонна хей хөвө белекчөөн. Эртен чыл-биле бир дөмөй, шай бүүдөр талазы-биле

Грузиянын колхозтары болгаш совхозтары дика чедишкенин чеди алган. Күрүнөгө 154 мун тонна шай бүүтүп саттырган, план 107 хуу күсүлтиген. Чөк ажылынын хөгжүдөңгөйни талазы-биле чылдын баштайгы түнөлдөрү ичыл-дир. Мал ажылы ап көр болза, мында база-ла чамчык чедишкенин чеди алдынган. Колхозтар болгаш совхозтарды мынчыстыг бода маалым баш саны чыл дүжүлөгө дөрт миллион, оң шитинде ичкер 1 миллион 700 мун башка көвүдөн, хаванарынын баш саны

4. Көдө ажыл-агыйнын хөгжүдөңгөйни чедишкенин быжыглар болгаш көвүдөдир. Көдө ажыл-агый продуктуларына чонун херегелени улум долзуу-биле хандырап

Эштер! Бастин курлавырларымы улуг. ТК-нын январь Пленумун шитпирлеринде айтыканы ышкып, тараа салым алдырынын чылда 4 миллиард 200 миллион тонна, ээттин 13 миллион тонна, сүттүн 50 миллион тонна чедиер арганы ол курлавырлар берип турар. Чүвүтү кысылы-биле көдө ажыл-агый продуктуларын бүүдүренин ичча хире көвүдөңгө болгаш оң салым алдышынын мында хемчөөлөгө чедирип туруп болдуру?

Тараа бүүдүренин көвүдөңгөйни кол чүвө шөлдериин тургузуу улум ылай экижидери болгаш дүжүтүп бедири болуп. Эвөөс дүжүтүп культуларын шитпирин-биле кызып үндүрери, оларын белик дүжүтүлгөр-биле солууру, тарылганын шыа элчештирилгенин тургузары эржек чугула. Ол дөргө, эштер, көдө ажыл-агыйнын эң-не чугула болгаш үндөңгө соругаларынын бирээни-дир. Бисте хей-хей райондарга ажыл-агыйны бодача чөк чоруптур. Ол талазы Киров, Кострома, Ярослав областтары өвө алден. Чикээ, Киров обласка 1960 чылда суланы 477 мун гектарга, чамчык болгаш хей чылдык селенерин—515 мун гектарга тараан турган. Ниятин-биле ол культулар миллион гектар чери азы тарылга шөлдүнү 44 хуун эвөөс турган. Оң айчыла, 514 мун гектар чери арыг алдырыла дөш чүвө эвөөс турган. Бир эвөс чамчык чылдык селенер гектардан 7—8 центнер селени, а сула гектардан 5—7 центнер тарааны берип турганын ап көргө, бугу тарылга шөлдүн чартыктын хей кылы херек кырында куруг артып турганы иден болуп. Оң-биле кыды обласка кууруза болгаш чок-тараа 155 мун гектар азы тарылга шөлдүнү 7 хууу турган. Мынчангаш тарылганын тургузуу мындагы турга тараа, мал чөмө кайын тыптып келери, мал ажылы канчал сайырадып чүвө?—деп айтырып туруп келир. Киров обласка чөк ажылынын культуларынын дугайында эвөөс эвөс чугааларын чугаалап турган, иччалда-даа көз чүдүлү үттүп турганы ол-дур.

Чөк ажылынын белик культуларынын дугайында чугаалаарымы чүвү барымчаллап турар бис? Ол дөргө, хамыктын мурунда чериин гектар бүүдүрени болгаш чаргыттылган ажылы чамчык чөвөгө оналтып эң-не хей санын продукциянын бүүдүрени-дир. Эң-не дүжүтүп культуларынын илдерин болгаш тарылга элчештирилгенин шыа тургузар болза, эртен чедишкенин болгаш бүүдүрү чаргыткычыларын дүжүлөгөйни калбаа-биле азылаар болза, чүгө ол таварыла оңу чеди ап болуп. Харын-на мында соругала?—эң-не хей санын продукциянын алдыры, чери эң дөргө ажылдарына, хөрүңгүнү үнүш-дүжүтүп бедириге чөк ажылынын системасы таарымчан турар ужурап. Ичыл болза-даа хей-хей эртендерде, тускай эртендерде болгаш практиктер чөк ажылынын селен арылаштыр системасы колдан турар чүдү бар, оңу чамчык хей-биле ажылдарына көдө ажыл-агыйга улуг когаралды таварыштырар. Чөк ажылында ол чамчык хөптү чоруткан хосталганымы тулум-на, көдө ажыл-агыйнын өйдү денген айтырыларын улум-на чөвөгө хөптү өйдү билдирип, эң дөргө колхозтарын болгаш совхозтарын, эртен албан чериинин дүжүлөгөйнин улум долзуу-биле барымчаллаанымы тулум-на тарааны болгаш көдө ажыл-агыйнын эске-лаа продуктуларын бүүдүренин көвүдөңгөйни соругаламы улум дүргөни-биле шитпирингенин турар.

Тарылга шөлдериин тургузуу эде көрөдө, куурузанын тараанын, а ол ышкык бобы культуларынын бүүдүренин калбартырычы өвө кичөөңгөйни салган турар ужурап. Кууруза ажаал өстүрүлгө эң-не таарымчалык райондарында—Украинна, Россия Федерациянын муруну талазында, Молдания, Грузияга, Азербайжанга, Базакстаннын муруну талазында болгаш Ортаази Азиянын республикаларыга улуг шөлдөргө гектардан-на 50 центнер курга тарааны ап болуп бис. Бисте чогуур сорттарын болгаш хайбактары шилд азыр. Теп кара-хөрүңгүнү областтарга, Поволжьеге болгаш эске-лаа районнарга, сонгу чүгө улум-на ыратышына, куурузаны өстүрүп ужурап бис.

Кууруза чокка колхозтар болгаш совхозтар тараа бүүдөр талазы-биле чогуур дензеге көдүрүп шылаас дөргө билери бисте эржек чугула, эштер. Кууруза бөдүнү өзөр арганы Совет Эвөлдөңгөйни бүү райондарына көргүскөн. Бир эвөс чуртту чамчык районнарында куурузаны өйдү барымчаллап илдерин турар чүвө болза, ол дугайында агар-бөдүс эвөс, а удурткучлар бүүрүлүп. Кууруза өсөйи турар чери оң өзүлдеңгө ичг бербейн турар «чылдактар» бар. Ол «чылдактарны» удуртулган илден тынар херек. Удуртулганын каймы чаламын? Хамыктын мурунда колхозтардын болгаш совхозтарын, база ол ышкык райондарын, обкомдын, крайнын болгаш харын-ла республиканын удуртулганын илден тынар. Боттары кургай берген болгаш кууруза ышкы мында культураны база кургалды, бүү күчүзү-биле дегерер арганы ажаа бербейн турар ында ажылдакчыларын калаар херек.

Тараа бүүдүренин көвүдөңгөйни кол курлавырларынын бирээни болза чакы кылы чөк-тараанын болгаш бобыларын улуг шитпирин-биле бедири болуп турар дөргө хей-хей мун колхозтарын болгаш совхозтарын бо чылгы дүжүлөгө бүүдүрелин-биле көргүскөн. Барыттарынын элдеринин Сибиринин болгаш Базакстаннын кур чериин чөк чөк-тараа гектардан 20—30 болгаш оң-ла хей центнер дүжүтүп берип турар. Куурузаны, чөк-тарааны болгаш мал чөмө бобыларын калбаа-биле илдерин—мызы соругала эвөс, харын бистин чөк ажылыны хөгжүлдеңгө эң чугула улуганынын болуп турар.

Тараа бүүдүренин көвүдөңгөйни улуг курлавыры кур чери улум ылай шитпиринг алыры болгаш оң ажылынын экижидери болуп. Эң чоокку чылдарда ес миллион гектардан эвөөс эвөс немелде чери шитпиринг азыр. Мынчангаш, сарыгаже 50 миллион гектар чаа чериин ичкерин турар. Ол ажаал улуг чериин шынын-биле ажылдарын ичча-күрүнө талазы-биле чугула херек болуп турар. Амы үеде кур чериин ажылап турарында улуг четистер бар дөргөни чугаалаа чогуур. Чикээлөргө, Базакстанда чамчык культура теригден турар, совхозтар болгаш колхозтар хей чылдарда чүгө чазын тарым кызымак-тасты, тодаргайлаарга база-биле тарааны тарып чүдү бар. Ол чорук шөлдөргө ботларына чедирип, дүжүтүп өргөн моонла-таан. Базакстаннын компартиянын ТК-зы болгаш республиканын Министрлер Чөвүлөңгөй кур чериин лаартагы хулу-нү дугайында болайып, кур чериин чөк ажылы хөгжүлдеңгөйни айтырыларына шыа эвөс турмушту эвөс турганнар.

Болдунга частырыларынын эдери эржек чугула, кур чериин бүү талазы-биле ажылгаар, хөп олуртуп культуларынын тарым чериин калбартыр, куурузанын, чөк-тараанын, мал чөмө бобыларын, чигр сөвкөзүлүн тарылгаларын илдерин, чугула болуп турар чери чөк андырталарын чоруткан турар. Бир чөк дөш олуртуп культуларга чамгы чөк андырталарынын системаны дүшкөк бөдүнү машина системасы турар ужурап. Кур чериин районнарына хөп олуртуп культуларынын шитпиринг ажылдары чүгө беди механизастаттылган үндөңгөйни чоруп болуп.

Эң шынын агротехникти чуруну тургузары, агротехникти хемчеглерин комплексини эвөдө бүүдүрүлгөни технология чорудуламы ышкы мазаыла херек болган турарын, а колхозтарга болгаш совхозтарга агрономун ролун

5 миллион башка болгаш койну 3 миллион башка көвүдөн. Мал ажылынын продуктуларын бүүдүрени болгаш салым алдыры көвүдөн.

Иччалда-даа эт болгаш сүт бүүдүренин өзүлдеңгөйни темпери бисте эржек чугула дензеге ам-ла ыратка-ла четпейн турар. Хей болгаш чүткүлүг ажылдар, хамыктын мурунда ол продуктуларын бүүдүрени 196

